

Natalija Čosić

Centar za preventivnu konzervaciju

Centralni institut za konzervaciju

natalija.cosic@gmail.com

Otpakivanje neotpakovanog. Život i budućnost arheoloških zbirki

Apstrakt: Usled snažnog uticaja heritoloških koncepata i zabrinutosti za budućnost nasleđa, dolazi do sve veće muzealizacije prošlosti i nekontrolisanog priliva kulturnih dobara u muzeje. Posledično, sve veći broj muzeja izražava zabrinutost za budućnost zbirki koje se nalaze u, sada već prepunim, depoima.

U pogledu velike količine materijala, posebnu kategoriju čine arheološke zbirke koje se od drugih razlikuju prema načinu prikupljanja i dinamici rasta predmeta unutar muzejskog fonda. Postojeći pristupi prikupljanja arheoloških zapisa podrazumevaju nepredvidiv godišnji rast i samim tim predstavljaju neodrživ koncept dugoročnog upravljanja arheološkim nasleđem. Posledica ovakvog stanja jeste zapostavljenost prikupljenih nalaza u fazama nakon iskopavanja, kao vitalnog dela „života“ arheoloških predmeta. Istovremeno, nepregledni redovi nedostupne građe ukazuju na profesionalni *horror vacui*, strah da se određeni dokaz ili trag izgubi iz procesa sagledavanja prošlosti ili pak na težnju da se održi imperativ očuvanja nasleđa za buduće generacije. Usled neuređenosti procesuiranja arheoloških ostataka postavlja se pitanje kako tradicije prikupljanja i organizovanja artefakata utiču na vrednosnu ocenu arheoloških zapisa i formiranja slike o prošlosti. Imajući u vidu navedeno, rad predstavlja kritički osvrt na problem dugoročnog upravljanja arheološkim materijalom i zbirkama u muzejima i drugim srodnim institucijama. Pored toga, biće razmotreni i mogući pravci promena praksi korišćenja i redefinisana vrednosti „neotpakovanog“ arheološkog nasleđa.

Ključne reči: arheologija, kustoska kriza u arheologiji, arheološko nasleđe, upravljanje zbirkama, muzeji, otpis predmeta

Koncept muzeja i njegova društvena uloga se vremenom menjala, od mesta za čuvanje do prostora oblikovanom prema potrebama odabranih i upućenih posetilaca. Istovremeno to je institucija u kojoj su kustosi pa i kulturna dobra menjali uloge tokom različitih društvenih i kulturnih okolnosti. Danas muzeji važe za mesta okupljanja, razmene, višeznačja vrednosti kao i za čuvare sećanja (Ellis 2004, 455–458; Knell 2007; Cvjetičanin 2015a, 558). Usled toga, oni

predstavljaju institucije sa složenim sistemom funkcionisanja, koji podrazumeva uslagašavanje i usmeravanje različitih muzejskih mehanizama.

Stoga, muzeji zahtevaju sve složeniji pristup planiranju i upravljanju zbir-kama kako bi se zadovoljili svi aspekti delovanja institucije: prezentacija, prikupljanje, konzervacija i edukacija. Međutim, pomenute promene i muzeološki zahtevi su samo deo vidljivog spektra muzejske realnosti, dok mnogi procesi koji su sastavni deo muzejskih praksi, a koji utiču na reprezentaciju i kreiranje identiteta ustanove, ostaju nevidljivi jer se dešavaju „iza kulisa“ (v. Daglas 2001). Tako, jedna od postojećih kontradiktornosti jeste činjenica da različite kategorija muzeja, od malih lokalnih do velikih svetskih sa nepreglednim brojem predmeta, ulažu veoma značajne resurse na godišnjem nivou da bi se održale samo one muzejske zbirke koje su dostupne publici. Naime, procenjuje se da je tek mali postotak svetskog kulturnog nasleđa koji se nalazi u muzejima bio predstavljen na izložbama; najveći deo nalazi se u depoima. Nažalost, veliki broj tih predmeta nije dokumentovan na odgovarajući način, samim tim ni dostupan javnosti, niti se čuvaju u odgovarajućim uslovima da bi mogli da se koriste za istraživanje i izlaganje. U prilog tome govore rezultati ICCROM-UNESCO međunarodnog istraživanja iz 2011. godine prema kojem se veliki broj zbirki širom sveta čuva u neadekvatnim uslovima. Samim tim, korišćenje muzealija za bilo koju od navedenih aktivnosti je gotovo nemoguće, najčešće zbog izostanka dokumentacije ili u najgorim slučajevima nemogućnosti pronalaženja predmeta u depoima. Konstatovano je da u dva od tri muzeja već sada postoji ozbiljan nedostatak prostora za smeštanje zbirki (Anon 2011). Procenjeno je da su depoi mnogih svetskih, ali i manjih muzeja već sada prepuni, a pretpostavlja se da u narednih pet do deset godina neće biti u mogućnosti da obezbede prostor za smeštanje novih predmeta.

U tom smislu, posebnu kategoriju čine arheološke zbirke koje se od većine muzejskih kolekcija razlikuju ne samo po prirodi materijala već i prema načinu prikupljanja i dinamici rasta. Postojeći pristupi prikupljanja arheoloških zapisa podrazumevaju nepredvidiv godišnji rast i samim tim predstavljaju neodrživ koncept dugoročnog upravljanja arheološkim nasleđem. Usled već velike količine prikupljenog materijala, nalazi još uvek stoje u kutijama sa iskopavanja, a mnogi predmeti nisu nikada obrađeni čak ni nakon nekoliko decenija. Nemogućnost pristupa ili korišćenja prikupljenih artefakata utiče na istraživački potencijal iskopanog materijala, pa samim tim i na disciplinarne tokove u arheologiji (v. Karl 2015). Suočeni sa posledicama praksi prikupljanja i čuvanja, u poslednjih dvadeset godina profesionalne zajednice u zapadnoj Evropi i na američkom kontinentu su započele diskusiju o problemima takozvane „kustske krize u arheologiji“ (*curation crisis*). Kriza se dovodi u vezu sa neusaglašenim procesima u različitim segmentima arheoloških istraživanja i procesuiranja materijala, počev od terenskog okruženja, preko faza nakon iskopavanja, pa sve do muzejskih depoa (Childs 1995).

Imajući u vidu navedeno, rad predstavlja kritički osvrt na problem dugoročnog upravljanja arheološkim predmetima i zbirkama u muzejima i drugim srodnim institucijama. Cilj rada jeste razumevanje prirode arheoloških zbirki kroz prakse prikupljanja i čuvanja pokretnog arheološkog nasleđa. Naime, imajući u vidu asimetričnost i neartikulisanošću procesuiranja arheološkog materijala postavlja se pitanje kako tradicije prikupljanja i organizovanja artefakata utiču na formiranje arheološkog znanja i oblikovanje slike o prošlosti. Polazeći od konstruktivističke perspektive (v. Ber 2001), koja podrazumeva da je definisanje i vrednosno označavanje arheološkog zapisa deo različitih društvenih, kulturnih i profesionalnih prilika, od posebnog je značaja za preispitivanje puteva i mehanizama na kojima je određen diskurs odnosa prema artefaktima nastao i opstajao do danas. Metodološki, rad se oslanja na diskurzivnu analizu i koncept „biografije nalaza“ (Kopitoff 1986). Posebna pažnja će biti posvećena uticaju drugih srodnih disciplina i idejnim prelivanjima, odnosno otporima, kada je u pitanju dugoročno upravljanje arheološkim nalazima. Najzad, kako analiza predstavlja samo početak diskusije na veoma kompleksnu temu, u radu će biti razmotreni mogući pravci razumevanja arheološkog nalaza radi promene praksi prikupljanja i redefinisavanja vrednosti „neotpakovanog“ arheološkog nasleđa.

Kriza iz kutija

Zamislite da želite da istražite ideju o novom i drugačijem tumačenju fenomena koji proučavate, ali vam je za analizu potreban pregled materijala sa starih iskopavanja koja su bila vođena pre pedeset godina, a materijal i dokumentacija se nalazi u nekoliko različitih institucija. Ili želite da napravite izložbu koja obuhvata i istorijat arheoloških istraživanja, te vam je neophodan uvid u materijal i dokumentaciju sa određene teritorije i iz različitih perioda.

Da se dođe u kontakt sa željenim materijalom je već domen lutrije i zavisi od različitih faktora koji su diktirani profesionalnim i finansijskim resursima muzeja, ali i etičkim normama struke. Nažalost, najčešća slika u našem kontekstu jesu prepunjeni arheološki depoi (ukoliko ih ima) ili rasutost nalaza po kutijama, različitim prostorijama ili čak različitim institucijama. Avantura pregledanja starog arheološkog materijala, uglavnom podrazumeva veliko strpljenje i upornost usled nepostojanja odgovarajuće dokumentacije, nepritučnosti i nepreglednosti materijala.

Ipak, stanje koje je prisutno u muzejima u Srbiji nije lokalna pojava. Naprotiv, problem zapuštenih i neobrađenih arheoloških zbirki prepoznat je još krajem prošlog veka kao „arheološka prljava tajna“ (Fagan 1995) o kojoj se retko govori, a još ređe na adekvatan način. S obzirom na to da se svake godine organizuju nova i nastavljaju stara arheološka iskopavanja, akumulirani materijal najčešće

završava odložen u muzejske depoe bez neke ideje ili plana o upravljanju i korišćenju predmeta (Thomson 2014, 4). Ovo pitanje je postalo aktuelno u zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama, mada ne u punoj snazi, još sedamdesetih godina prošlog veka, kada su arheolozi počeli da preispituju do tada aktuelne prakse prikupljanja i čuvanja arheološkog materijala. Tom prilikom je Mark Miler (Mark Miller) konstatovao da, između ostalog, problem leži u tome što se arheolozi mnogo duže bave iskopavanjem lokaliteta nego što se bave pitanjem dugoročnog upravljanja arheološkim zbirkama i prikupljenim materijalom (Miler 1999, 6). Da je pitanje uloge iskopavanja i sudbine arheološkog materijala sve aktuelnije govori sve izraženija potreba za dijalogom koja se ogleda i kroz organizaciju sesija i okruglih stolova ili smernica posvećenih ovom pitanju (Brown 2007; Derks and Tarlow 2011). Ipak, svest o postojanju ove profesionalne tegobe, pa i diskusije na ovu temu su geografski vrlo ograničene i samim tim dotiču tek mali procenat globalnih arheoloških zajednica. Arheološka scena u Srbiji za sada ostaje neuključena u aktivnu debatu po ovom pitanju.

Nedostatak sagledavanja veličine problema i dalekosežnosti postojećih praksi, te opsega posledica koje neuređeno stanje arheološkog materijala može imati na procese interpretacije prošlosti, dovelo je do prepoznavanja već pomenutog specifičnog problema „kustoske krize u arheologiji“ (Childs 1995). Suštinski, kustoska kriza podrazumeva disbalans između kontinuiranog rasta arheološkog materijala spram nedostatka resursa usmerenih na obradu, analizu i očuvanje arheoloških nalaza. Stručnjaci koji se bave ovim pitanjem pretpostavljaju da jedan od uzroka ovakvog stanja leži u tome što su arheolozi, od kada postoji profesija, posmatrali iskopavanja kao sinonim za disciplinu i kao primarni vid pribavljanja materijala za interpretaciju i konstrukciju slike o prošlosti (Lucas 2001; Edgeworth 2011; Derks and Tarlow 2011). O sudbini pronađenog materijala odlučuje se kasnije, kao da je manje važan postupak u procesu interpretacije prošlosti. Pored toga, u poslednjih 50 godina ova rastuća nejednakost javila se i usled jačanja heritoloških koncepata i legislative u oblasti zaštite kulturnog nasleđa (Voss 2012, 146–147). Uvodjenje i nadređenost međunarodnih pravnih akata koji uređuju koncepte selektovanja i zaštite, doprineli su stavljanju fokusa na arheološke lokalitete. Nasuprot tome, veliki broj zakonskih akata koji oblikuju profesiju uopšte se ne dotiče, ili se tek površno bavi pitanjem procesuiranja pokretnog materijala u fazama nakon iskopavanja. Može se reći da slična situacija vlada i u legislativi odnosno procedurama koje su zastupljene u Srbiji. Naime, postojeća dokumenta uređuju faze iskopavanja i dokumentovanja, ali njima nisu normirani procesi koji utiču na istraživanje, dostupnost i korišćenje arheoloških artefakata u fazi nakon iskopavanja. Svakako ne na način koji obuhvata specifičnost arheoloških procesa i arheoloških ostataka.

Nagomilan i neobrađen materijal vraća nas na osnovne arheološke principe. Budući da se arheološki kontekst ne može nikada u autentičnom stanju rekreirati, postoji velika odgovornost pravilnog dokumentovanja i čuvanja nalaza (Thomson 2014, 11). Međutim, u praksi ovo pitanje je mnogo kompleksnije nego što se čini. Ne treba zanemariti ni činjenicu da problem dugoročnog upravljanja arheološkim materijalom i zbirkama zapravo leži u tom nevidljivom polju, koje se nalazi između arheološkog terena i muzeja kao institucija koje potom treba da se bave daljim procesuiranjem arheološkog zapisa. Ali da li je taj materijal koji je izvađen iz zemlje isti na terenu i u muzejskom okruženju? Da li isti kriterijumi za selekciju i obradu materijala važe na terenu i nakon njega? U tom smislu, osvrt na istorijat praksi prikupljanja arheološkog materijala i formiranja arheoloških zbirki skreće pažnju na različita praktična i etička pitanja koja ne samo da utiču na arheologiju kao nauku, već i na muzeje i druge institucije koje su posvećene čuvanju i korišćenju prikupljenih ostataka. Najzad, u najopštijem smislu, prakse prikupljanja utiču na razumevanje prirode arheološkog artefakata i procesa kreiranja slika o prošlosti.

Kako smo došli dovdje? Kratak osvrt na prakse prikupljanja arheološkog materijala

Amaterski pijetet prema prošlosti najpre je doveo do sakupljanja starina i nasumičnog prikupljanja fizičkih ostataka zbog njihove estetske vrednosti ili zbog egzotike predmeta. Kroz subjektivne prakse prikupljanja, kao i kroz slobodne interpretacije predstavljane su različite istorije sveta (Grin 2003, 62–63). Iako je antikvarska arheologija bila važan korak u formiranju arheologije kao discipline, današnje prakse pribavljanja i selekcije nalaza se zasnivaju na sasvim drugačijim metodološkim osnovama, koje podrazumevaju strateški odabir artefakata i prikupljanja materijala. Ovaj čin podrazumeva osmišljenu i usmerenu istraživačku celinu koja sprovodi nalaze iz jednog *in situ* okruženja, do muzejskog ambijenta u kome se predmeti dalje obrađuju i dobijaju nove i drugačije vrednosne oznake. Ili bi bar tako trebalo da bude.

Arheologija kao nauka koja se bavi analizom i interpretacijom materijalnih ostataka iz prošlosti nije usmerena samo na čin iskopavanja. Iako se faza rada na terenu mahom posmatra kao okosnica interpretacije prošlosti, realnost je da proces arheološkog istraživanja otpočinje mnogo pre (u kontekstu planiranja), ali se i nastavlja nakon završetka istraživanja na terenu. Posledično, proučavanje materijalnih ostataka u različitim fazama pretpostavlja dostupnost artefakata za istraživanja u sadašnjosti, ali i u budućnosti, što podrazumeva postojanje odgovarajuće dokumentacije i osmišljenog pristupa odlaganja i čuvanja. Ali način na koji se taj proces artikuliše i uređuje umnogome doprinosi karakteru arheologije

u muzejima. Istorija arheoloških praksi prikupljanja materijala je kompleksna tema i potrebno je mnogo više prostora da se detaljno obradi to polje. Ipak, da bi se u celini sagledao problem akumuliranog arheološkog nasleđa u muzejima, neophodno je preispitati društvene i profesionalne kontekste koji su uticali na sadašnje stanje stvari.

U proteklom veku arheolozi su iskopali veliku količinu pokretnog i nepokretnog materijala, ali način na koji su to činili i način na koji su se odnosili prema tim materijalnim ostacima iz prošlosti se menjao tokom vremena. Istovremeno, koncepti muzejskog rada su doprineli kanonizaciji procesa i procedura u muzejima, čime se istorija muzeja može posmatrati i kao institucijalizacija prikupljanja. Imajući to u vidu, istorija akumuliranja arheološkog nasleđa može se dovesti u blisku vezu sa istorijom formiranja muzeja i muzejskih zbirki, ali i sa istorijom koncepta muzeja kao institucije koje reprezentuje različite slike o prošlosti i odnosu prema njoj (Meijer-van Mensch & Mensch 2010).

Period nakon Drugog svetskog rata širom sveta, pa i u tadašnjoj Jugoslaviji, je faza uspostavljanja novog sistema i okvira funkcionisanja, kada dolazi do ekspanizije arheoloških istraživanja i osnivanja različitih naučnih i kulturnih institucija. Od pedesetih do sedamdesetih godina XX veka na prostoru bivše Jugoslavije nastupio je talas promena koje su se odigravale na polju osnivanja, umrežavanja, reorganizovanja i institucionalnog funkcionisanja arheologije. Tada dolazi do osnivanja velikog broja muzeja, formiranja naučnih institucija i zavoda za zaštitu (Andrejević-Kun 1948, 2; Novaković 2011 359–360; Vasić 2017, 9–12). U duhu preporoda, formulišu se planovi arheoloških istraživanja i definišu strateški okviri rada. Kako je organizovan rad institucija, ekipa ili individualnih istraživanja naučnih i stručnih kadrova vremenom postajao intezivniji i plodniji, jedan od zadataka posleratne arheološke nauke bio sagledavanje i razvoj arheoloških istraživanja (Bošković 1983, 41–46; Garašanin 1983, 13). Rezultat progressa u tom periodu je i razvijena muzejska mreža koja broji više od 60 muzeja i srodnih institucija od kojih dve trećine čuva i arheološke zbirke. Svi društveni i kulturni konteksti uticali su na naučni polet koji se ogledao u beleženju i istraživanju arheološkog bogatstva i mapiranju budućih istraživanja. U pogledu problema prikupljanja i čuvanja fizičkih tragova iz prošlosti, navedene reforme rezultirale su promenom statusa arheologije i arheoloških zbirki u muzejima u Srbiji (Cvjetičanin 2014, 559), što je nužno vodilo i sve većem broju arheoloških nalaza koji su deponovani u novoosnovane institucije.

Potom, sve veća urbanizacija i pojava velikih investicionih projekata koji se javljaju tokom sedamdesetih i osamdesetih godina oblikovalo je arheološka istraživanja, budući da u tom periodu raste broj zaštitnih iskopavanja. Primera radi, najveći izazov za arheološka istraživanja svakako predstavljaju iskopavanja na području Đerdapa, koja su otpočela šezdesetih godina XX veka. U okviru velikog đerdapskog projekta, uključujući obe faze – Đerdap I i II, istraženo je više

od stotinu nalazišta različitih perioda, počev od praistorije do srednjeg veka. Posebno za tu priliku osnivane su komisije i potkomisije za koordinisanje i rukovođenje specifičnim zadacima, kao što su premeštanje spomenika kulture ili za zaštitu prirode (Mrđić et al. 2017, 67–71). Metodološki su se razvijali drugačiji pristupi istraživanja, te je iskopavanje podrazumevalo prikupljanje što više materijala za kratko vreme. Tako se složenost arheoloških istraživanja na Đerdapu ogleda i u tome što je opremljenost arheoloških ekipa novom opremom tada bila na zavidnom nivou. Trijažni karakter rada je samim tim uticao na brzinu selektovanja i obrade arheološkog materijala, odnosno brzine formiranja „hrpa“ arheoloških nalaza u muzejima. Istovremeno promene koje se odigravaju na polju arheološke teorije na svetskoj arheološkoj sceni utiču na prikupljanje sve raznorodnijih artefakata kako bi se ostvarila mogućnost realnije i potpunije rekonstrukcije prošlosti (Olsen 2002; Thomson 2014, 10). Tako da pored uvećavanja količine materijala koji pristize sa terena, menja se i karakter nalaza. U prilog tome govori činjenica da su već u okviru faze Đerdap I, bila organizovana multidisciplinarna istraživanja i da su terenskom radu bili pridruženi i antropolozi, paleobotaničari, palinolozi, paleozoolozi itd (Mrđić et al. 2017, 70). Postavlja se pitanje u kojoj meri je struka tada bila spremna za dalje procesuiranje i čuvanje sve različitijih materijala koji su pristizali u muzejske depoe. Kada su u pitanju lokalne prilike treba naglasiti da, dok su svetski teorijski tokovi još šezdesetih godina XX veka u potpunosti menjali arheološku disciplinu, srpska arheologija je tada još uvek ukotvljena u tradicionalne, kulturno-istorijske okvire (Babić 2011, 571; Palavestra 2011, 161). Opravdano je zapitati se u kojoj meri je tada na tlu današnje Srbije došlo do diverzifikacije prikupljenih ostataka i promena u dotadašnjem načinu u intenzitetu prikupljanja materijala.

S druge strane, u kasnijim periodima promene u muzeološkoj i arheološkoj teoriji, kao i prodor tehnologije u disciplinarna funkcionisanja, jesu menjali i oblikovali arheologiju ili muzeje, ali u zasebnim tokovima. Odnosno promene koje su se odvijale u arheološkoj teoriji nisu dosezale do arheologije u muzejima i obrnuto (Ucko 1995). Po pravilu, međusobni uticaj i preispitivanje praksi prikupljanja arheološkog materijala izostaje i izmiče tim promenama. U retkim analizama stanja muzeja u Srbiji (Gavrilović 2006, 2008), a još ređim studijama pozicije i uloge arheologije u muzejima (Cvjetičanin 2014, 2015a, 2015b), ukazano je na slično stanje odnosa primarnih disciplina i muzejskih tokova. Istraživanja ukazuju na otpornost prema refleksiji usled čega muzeji do danas ostaju mesta sakupljanja, čuvanja i prezentovanja predmeta koji se smatraju „kulturnim dobrom, ma kako se ono definisalo“ (Gavrilović 2006, 45). Danas je na tlu Srbije registrovano više od 60 muzeja i zbirki koji imaju arheološke nalaze i arheološke postavke (Cvjetičanin 2015a, 556), ali je realnost da je broj profesionalaca koji se bave problemom arheoloških zbirki i istorijom muzeja kod nas zanemarljiv. Samim tim svako preispitivanje odnosa arheologije, muzeja i

arheološkog nasleđa, izuzimajući lokalitete, jeste retko. Kako se „život“ (*sensu* Kopitoff 1986) arheoloških nalaza u muzejima najčešće ogleda kroz izlagački potencijal, shodno tome i analize arheologije u muzejima obično su usmerene na reprezentacije prošlosti (Cyjeticanin 2014, 578–579). Stoga, studije koje u širem smislu problematizuju karakter, vrednost i „sudbinu“ arheološkog materijala u muzejima za sada nisu deo kritičkih osvrta.

Sumirano, istorijat prikupljanja artefakata, posmatran kroz prizmu društvenih i profesionalnih promena u arheologiji i muzejima, daje osnovne naznake trenutnog stanja. Razvoj i intenzitet arheoloških istraživanja odrazili su se najpre na priliv arheološkog materijala u muzejske zgrade. Istovremeno, promene u muzeološkom smislu u najvećem broju slučajeva podrazumevaju komodifikaciju arheološkog materijala, odnosno usklađivanje sa zahtevima novih pristupa izlaganju i muzejskoj estetici. Dok su akumulacija nalaza i nedefinisan status arheološkog materijala i dalje deo procesa iza muzejskih kulisa i ostaju „prljava profesionalna tajna“.

Svi odgovori se nalaze u materijalu

Iako se nestručnom oku može činiti da je deponovanje i čuvanje velike količine materijala sasvim logična i uobičajena praksa, pa i zadatak muzeja, postavlja se pitanje kako muzejska tradicija neumornog i nekritičkog prikupljanja predmeta doprinosi procesu formiranja znanja o prošlosti. Ljiljana Gavrilović je ovu zabrinutost jasno demonstrirala u svojoj analizi pozicije antropologije u muzejskim kontekstima:

„Simptomatično zvuče izjave Kloda Levi-Strosa o nestajanju kultura koje su 'nedirnute' onim što on naziva monokulturom (a mi danas globalizacijom) i tužni pokušaji velikog broja muzejskih etnologa da se na najdaljoj planini pronadje najstarija baba, da bi se otkupio predmet i/ili zapisala sećanja, pre nego što nestanu. No, kod Levi-Strosa je to žal za izgubljenim kulturnim diverzitetom, dok je kod naših muzealaca posledica uverenja da će se njihov posao ugasiti jednom kada sve babe, na svim planinama, budu pomrle i više se niko ne bude sećao romantičarskog raja 'tradicionalne' kulture“ (Gavrilović 2009, 30).

Na sličan način i arheologija, koja je kao disciplina uglavnom orijentisana ka materijalnoj kulturi, neguje nekritičko nagomilavanje u muzejskim depoima. Nepregledni redovi nedostupne građe ukazuju na profesionalni *horror vacui*, strah da se određeni dokaz ili trag izgubi iz procesa sagledavanja prošlosti ili pak izgubi nastavak sad već vekovne tradicije prikupljanja i čuvanja materijala. U skladu sa tim, nameće se pitanje da li postoje epistemološke osnove koje oblikuju i (p)održavaju praksu akumulacije prošlosti.

Na ovu vezu je u svom radu o problemu akumuliranja arheološkog materijala skrenuo pažnju austrijski arheolog, Rejmund Karl (Raimund Karl) (Karl 2015). Naime, on smatra da se koren ovog problema nalazi u nasleđenim praksama odnosa prema arheološkom materijalu kao apsolutnom nosiocu informacije. On smatra da postoji disciplinarna dogma koja je izgradila specifičan odnos u arheologiji prema materijalnoj kulturi, odnosno da je svaki arheološki predmet neizostavno i vredno blago te mora da bude sačuvan zauvek. Ovaj pristup je baziran na ideji da je jedino induktivni način zaključivanja potpun, budući da je baziran na ispravnim opservacijama, te jedino on može pružiti pouzdana, odnosno istinita znanja o arheološkom materijalu i ljudima iz prošlosti. Samo indukcijom i zagaranтованом ponovljivošću posmatranja biće omogućen napredak discipline (Karl 2015). Korene problema on nalazi u disciplinarnoj istoriji, jer smatra da navedeni pristup potiče od očeva-osnivača discipline (Karl 2015, 29). Konkretnije, smatra da problem nekontrolisanog prikupljanja nalaza u nemačkoj arheologiji počiva na epistemološkim premisama koje dovodi u vezu sa pozitivističkim i kulturno-istorijskim pristupom XIX veka, a koje su razvijali nemački arheolog Rudolf Firhov (R. Virchow 1821–1902), te potom i austrijski praistoričar Moric Hernes (M. Hoernes 1852–1917). Njihovi stavovi, epistemološke i metodološke premise su potom uticale na oblikovanje mišljenja i istraživačkih poduhvata narednih generacija arheologa. Ako pođemo od činjenice da su arheolozi, u ovom slučaju pozitivistički orijentisani, jedini autoritet koji suvereno može vladati materijalom, samim tim i proveravati ponuđene istine, težnja ka očuvanju tradicije je gotovo samoodrživa. Repetitivnošću odnosa prema arheološkom zapisu, zajednica replicira samu sebe i održava postojeće, ortodoksno (*sensu* Burdije) stanje u disciplini (Karl 2015, 30–31). Slična paralela se može povući kada je reč o arheologiji na tlu današnje Srbije. Postojanje snažnog narativa o kontinuitetu, u srpskoj pa i šire, jugoslovenskoj arheologiji, koji podrazumeva dugo trajanje i prisustvo različitih elemenata, najčešće oživljenih u materijalnoj kulturi (Palavestra i Milosavljević 2015, 631–634), nesumnjivo je snažno uticalo na razumevanje značaja arheoloških ostataka. Izražen kulturno-istorijski pristup opstajao ne samo u arheološkoj teoriji, već i u predstavljanju arheoloških nalaza (Cvjetičanin 2014, 576). Ako prihvatimo tezu Rejmunda Karla, kulturno-istorijska paradigma zasigurno jeste definisala i prakse prikupljanja i čuvanja materijala i na tlu Srbije. Ipak, treba naglasiti da se takav konceptualni kontekst čuvanja arheoloških nalaza i danas u potpunosti zasniva na kulturno-istorijskom pristupu i ideji svetosti svakog fragmenta. U prilog tome govori stanje koje se najčešće zatiče u muzejskim depoima širom Srbije, u vidu nepreglednih redova kutija arheološkog materijala koji stoji neotpakovan i čeka neke buduće generacije i neko drugo vreme.

S druge strane, u svom istraživanju „napuštenih zbirki“ Barbara Vos ukazuje na jedan značajan paradoks koji se tiče odnosa prema arheološkim predmetima u muzejskom kontekstu. Kao i razni drugi autori, Vos u svojim zapažanjima takođe skreće pažnju na to da postoji velika količina neiskorišćenih i neobrađenih arheoloških kolekcija u muzejima. Vos, međutim, pravi razliku između neiskorišćenih arheoloških zbirki i neobrađenog arheološkog materijala, budući da se njihov istraživački potencijal razlikuje. Problem vidi u tome što mnogi arheolozi sam čin prebiranja po muzejskim kutijama i pregled artefakta koji završe u muzejima, vide kao lošu zamenu za *in situ* istraživanja. Naime, budući da se iskopavanja smatraju primarnim i jedinim pravim oblikom arheološkog rada, istraživački potencijal nepregledanih i neobrađenih zbirki se smatra minimalnim, gotovo izgubljenim (Voss 2012, 148–149). Smatra se da znanje o prošlosti izvire isključivo iz čina iskopavanja i direktnog susreta sa trenutkom otkrića na terenu. Ritualnost neposrednog kontakta sa materijalom i lokalitetom, podržava koncept „biti prisutan na terenu“, gde dolazi do sažimanja prošlosti i sadašnjosti, čime se učvršćuje odnosa arheologa sa predmetom istraživanja (v. Olsen et al. 2012, 58–65). Suprotno tome, rad sa materijalom van lokaliteta smatra se rutinskim poslom i nije prepoznat kao deo istraživačkog procesa u arheologiji. Bar ne jednako značajnim. Samim tim dolazimo do paradoksa o kojem Barbara Vos govori i koji je ukorenjen u postojećoj arheološkoj epistemologiji i razumevanju procesa proizvodnje znanja o prošlosti. Iako se ova ideja čini suprotnom onoj koju zastupa Karl, naprotiv, te ideje su vrlo bliske. *Diferencia specifica* arheologije, fizički ostaci iz prošlosti, gube na značaju propocionalno prostornoj i vremenskoj udaljenosti od terena. Samim tim, čuvanjem predmeta u depou, ispunjava se profesionalni zadatak prikupljanja i opstanak epistemološke tradicije. Odnosno, artefakti koji se akumuliraju i čuvaju po muzejskim depoima, zapravo svoj istraživački potencijal premeštaju u neko buduće vreme kada će možda ponovo biti potrebni za dokazivanje onoga što je uočeno radom na terenu.

To čitavu problematiku dovodi do treće perspektive, a tiče se upliva konzervatorskih principa i paradigmi prisutnih u zaštiti arheološkog nasleđa. Konzervacija predstavlja složen i kontinuiran proces koji počiva na principu očuvanja nasleđa u sadašnjosti s težnjom da govori u ime budućih generacija (Smith 2006; Holtorf 2014). Odnos prema fizičkim ostacima iz prošlosti zasnovan je na snažnom konzervatorskom etosu očuvanja materijalnosti zarad sprečavanja gubitka vrednih informacija (Högberg et al. 2018, 1). Konzervacija kao i mnoge druge discipline je ideje o objektivnosti, epistemologiji i materijalnim dokazima stekla i prisvojila kroz nasleđe prosvetiteljstva i logičkog pozitivizma, a princip i dalje opstaje usled jakog „poverenja“ u prirodne nauke i egzaktnost fizičko-hemijskih analiza. Pored toga, kako je tehnološki razvoj omogućio identifikaciju

i elementarne analize originalnih materijala, nastala je ideja da bi nauka zbog toga mogla da odredi autorsku, „prvobitnu nameru“, koja je ključna za integritet i autentičnost nasleđa (Viñas 2005; Richmond i Bracker 2009). Na istim pozitivističkim osnovama izgrađen je odnos prema materijalnosti u prikupljanju arheološkog materijala, negujući ideju da svaki predmet sadrži važnu informaciju koju je potrebno sačuvati da bi se kasnije iskoristila za arheološka istraživanja u budućnosti. Napredovanje tehnologije pokazalo je da stari nalazi mogu dobiti nov život primenom novih analiza, što dodatno opravdava neselektivno očuvanje. Iz tih razloga neophodno je da sačuvamo sve predmete sada i zauvek (Karl 2015, 29).

Međutim ove opšteprihvaćene pretpostavke i polazišta o očuvanju za budućnost nisu kritički diskutovane i najčešće se ne razaznaje o kojim to budućnostima govorimo i na koji način evaluiramo kako i šta tačno čuvamo (Högberg et al. 2018, 2). Rodni Harison (Rodney Harrison) smatra da je opsesija za maničnim prikupljanjem i izlistavanjem nasleđa, između ostalog, posledica uvođenja koncepta pojačane osetljivosti materijalnih ostataka i prodora koncepta *rizika* u oblast upravljanja kulturnim nasleđem (Harrison 2013, 581). Profesionalne smernice, pravilnici i procedure koji neguju ovu doktrinu uglavnom promovišu pristup „očuvanje za buduće generacije“ ili „predati budućim generacijama“ (Avrami E. et al. 2000, 3–5; Smith 2006), ali bez detaljnijeg stručnog upućivanja na koji način to treba učiniti. Muzejski depoi tako dobijaju ulogu portala, prostor koji istovremeno služi i prošlosti i budućnosti te obezbeđuje kontinuitet nasleđa budućim generacijama. Ne postoje indicije da se u svakodnevnom radu procenjuje ili zna na koji način će se ta budućnost razlikovati od sadašnjosti ili ovdašnjih društvenih i kulturnih vrednosti. Budućnost o kojoj se govori i za koju se materijal čuva zapravo samo predstavlja nastavak sadašnjosti (Högberg et al. 2018, 3–5), odnosno produžetak uvreženih tradicija odnosa prema materijalnim ostacima prošlosti.

Iako su arheološki ostaci nekompletni i ne mogu, iz ugla pozitivizma, da obezbede neophodne uslove apsolutnih istina, niti da se uklope u koncept očuvanja za buduće generacije, profesionalna zajednica se ipak nekritički oslanja na premise svojih prethodnika, kao i na nasleđene ideje različitih disciplina. Oslanjajući se na ove principe, briga o nasleđu funkcionise na nekim budućim dobrobitima i pretpostavkama i planovima koji se tiču budućnosti (Holfort and Högberg 2013, 741). Posledica jeste preopterećenost profesionalnim prikupljačkim imperativom, što vodi ka fizičkom umnožavanjem onoga što nazivamo *nasleđe*. Ishod je velika količina nalaza, a svaki fragment čini dragocen zapis prošlosti. Onog trena kada se nečemu pripiše vrednost *arheološkog artefakta* postaje nemoguće odbaciti ga iz procesa korišćenja, jer eliminisanjem prošlosti potencijalno se degradira buduće nasleđe.

Revalorizacija – budućnost arheoloških artefakata

Ako je okrenutost budućnosti i očuvanju za dolazeće generacije jedno od težišta na kojem počiva čitav pokret odnosa prema prošlosti i nasleđu, izostanak diskusije – šta, kako i zašto čuvamo? – upravo dovodi do nekontrolisanog prikupljanja materijala i opstanka principa da je svaki materijalni ostatak vredan. Iako postoji snažna profesionalna težnja, krajnje je iracionalno da se insistira na tome da se sačuva sve što je opstalo. To ne znači da treba sve odbaciti, ali jedino kada postanemo svesni potreba za redefinisanjem šta nam je potrebno a šta ne, možemo da napravimo otklon od trenutnih praksi (Karl 2015, 33–34). U tom smislu, revalorizacija prikupljenog materijala predstavlja osnovni korak ka raščišćavanju problema dugoročnog čuvanja arheološkog materijala.

Kao što je rečeno na samom početku, rešenje ovog problema se nalazi na preseku uticaja nekoliko različitih profesija i disciplina, te je stoga važno razumeti prirodu arheološkog materijala koji prolazi različite vrednosne kategorije od terena do muzejskih prostorija. Budući da je za potrebe ovog rada interesantna ravan koja akcentuje relaciju ne-muzejski prostor – predmet – muzej, fenomen prikupljanja i akumuliranja artefakata sagleđavan je sa aspekta „kretanja“ predmeta kroz ove ravni. Materijalni ostaci koji ugledaju svetlost dana na arheološkom terenu, prolaze kroz proces selekcije i obrade u skladu sa istraživačkim zadatkom arheološkog projekta, a potom materijal kroz različite kanale prelazi iz jedne u drugu kategoriju. Međutim, nemaju svi predmeti koji završavaju u muzeju isti status. Arheološke kolekcije sadrže neobrađen ili neinventarisan materijal, studijske zbirke, kao i osnovne zbirke u kojima su obrađeni i inventarisan predmeti. Određena grupa predmeta zadržava samo istraživački potencijal, dok izvestan broj materijalnih ostataka postaje kulturno dobro, odnosno muzejski predmet specifičnog značaja. Sam termin *muzejski predmet* ima dvojako značenje. S jedne strane, govorimo o denotativnom značenju sintagme, dakle predmet koji je odabran i „zaslužuje“ da bude deo muzejskih zbirki, dok drugo značenje gotovo ironično ukazuje na to da je predmet izgubio svoju originalnu funkciju, te da je zastareo i disfunkcionalan u odnosu na prvobitni kontekst (Carman 2010, 74–75). S jedne strane to je predmet uklonjen iz jedne realnosti i premešten u instituciju čija je dužnost da kulturna dobra sačuva, dok je iz drugog ugla to predmet koji je „odbačen“ u jednom trenutku istorije svog postojanja. Kada je u pitanju razumevanje prirode arheološkog materijala, važno je istaći da on ima varijabilni potencijal u određenim fazama procesuiranja. Praktično to znači da donošenje arheološkog artefakta u muzej, nužno ne znači da će on postati deo zbirke, pa čak i da će imati značajan istraživački kapacitet. U tom smislu, neizbežno je suočiti se sa postojanjem predmeta čiji vrednosni potencijal nameće pitanje otpisa i odbacivanja materijala.

U rasvetljavanju ovog pitanja nekoliko autora dalo je značajan doprinos. O promenljivosti vrednosnih potencijala predmeta je ranije pisao Majkl Tompson (Tompson 1979) kada je definisao svoju *Teoriju otpada – stvaranje i destrukcija vrednosti*. Naime, on je izdvojio tri vrednosne kategorije u koje je moguće smestiti bilo koji predmet:

- 1) *tranzitna* kategorija predstavlja predmete kojima vrednost opada tokom vremena;
- 2) *trajni* su oni predmeti kojima vrednost raste tokom vremena i
- 3) predmeti bez vrednosti, koji predstavljaju *otpad*.

Za razumevanje transformacijskih kapaciteta muzejskih predmeta najznačajnija je kategorija otpada (Tompson 1979, 7–10). Prema Tompsonu, otpad nema vrednost i samim tim vrednost tih predmeta ne može da opadne tokom vremena, za razliku od, na primer, predmeta koji pripadaju tranzitnoj kategoriji, koji vremenom mogu da postanu nevažni i postanu otpad. S druge strane, kako otpad nema nikakvu vrednost, ali može da menja kategorije kroz različite prakse korišćenja, on može da „ispliva“ iz nevidljivosti i zauzme novu poziciju u procesu upotrebe nasleđa. Iako je Tompsonova teorija kasnije nailazila na različite kritike, njen značaj se ogleda u tome što je doprinela boljem razumevanju muzejskih mehanizama. Naime, transfer iz jednog sistema u drugi leži u srcu procesa kreiranja muzejskih predmeta i podvlači suštinu, odnosno da ne postoji jedna i fiksna vrednost artefakta u tim procesima. Potom, izdvajanje kategorije otpada, otvorilo je prostor za preispitivanje procesa prisvajanja i odbacivanja predmeta. Međutim, selekcija, „odbacivanje“ i otpis artefakata u muzeološkom kontekstu i dalje predstavlja tabu temu, iako je čitav proces uređen kompleksnim pravilima i procedurama. U skladu sa profesionalnom tendencijom kontinuiranog prikupljanja, otpis predmeta i svojevoljno odbacivanje artefakata predstavlja antipod profesionalnim tradicijama prikupljanja. Ne čudi zato činjenica da mnogi muzeji u svojim politikama prikupljanja i otpisa predmeta, odbacivanje zapravo zamišljaju samo kao birokratski čin, dok predmeti i dalje ostaju unutar muzejskih zgrada. Što je veći trud da se akt odbacivanja učini složenijim i težim to sve više poništavamo suštinu procesa otpisa. Gavin Lukas (Lucas 2002) daje veoma značajan uvid o tome na koji način su isprepletani procesi odbacivanja i nekontrolisana akumulacija predmeta. Njegova analiza ukazuje da što je veća energija uložena u prvobitno prisvajanje nekog predmeta, teže će biti otkloniti želju za posedovanjem, a samim tim i doneti odluku o odbacivanju. Iznad svega, Lukas ukazuje na to da proces odbacivanja nikada nije konačan, već da ima drugačiju prostornu i vremensku dimenziju. Još provokativniju ideju o odbacivanju predstavlja Rodni Harison u svom istraživanju o budućnosti nasleđa. Naime, oslaćajući se na ideje iz oblasti studija pamćenja, Harison uvodi koncept kolektivnog zaboravljanja kao vid posmatranja prevelike količine nasleđa

u našem okruženju. Perspektiva na koju se oslanja podrazumeva da proces pamćenja i memorisanja obuhvata odbacivanje nevažnih i nepotrebnih stvari, kako bi opstala sećanja koja su nam važna i korisna. Da bismo mogli da pamtimo, moramo da prihvatimo i proces zaboravljanja. Na taj način procesi odbacivanja nepotrebnih sećanja postaju integralni deo pamćenja. Na sličan način, sugeriše ovaj autor, treba da se odnosimo prema selektovanju i otpisu podugačkih listi nasleđa (Harrison 2013, 587–588).

Otpakivanje – koraci ka raščišćavanju akumulirane prošlosti

Problem kustoske krize u arheologiji je prvenstveno skrenuo pažnju na pitanje odgovornog arheološkog istraživanja i gde počinje, a gde se završava posao arheologa. Istovremeno otvaranje *Pandorine kutije* ukazalo je i na nedostatak refleksije unutar discipline i izostanak kritičkog osvrta na to koje sve poslove danas obuhvata arheologija i koja specijalizacija poslova je neophodna u procesu interpretacije prošlosti.

Ono što se nameće kao moguća rešenja uključuje promene na nekoliko nivoa, u vertikalnoj i horizontalnoj ravni. Za početak to podrazumeva otvoreniji dijalog između arheologije i muzeja, odnosno profesionalaca koji se bave arheologijom u različitim institucijama. Budući da se arheološki nalazi nakon iskopavanja i inicijalne obrade mahom pohranjuju u muzejskim depoima, nedostatak odgovarajućih planova deponovanja i upravljanja arheološkim materijalom i zbirkama sprečava istraživače da analiziraju i obrađuju materijal. Posledično, predmeti ostaju nedostupni profesionalnoj, stručnoj i široj zajednici (Thompson 2014, 12). Takođe, to podrazumeva i realniju procenu dostupnih resursa, kako finansijskih, tako i institucionalnih, ali i ljudskih, odnosno profesionalnih. Sumirano, jedan od najvećih izazova muzejske arheologije u XXI veku jeste formiranje održive veze između, sada razdvojenih univerzuma – arheoloških istraživanja, muzeja i konzervacije, a potom i između muzejske arheologije i šire publike (Swain 2007, 12). Dokle god unutar discipline ne postoji ujedinjeno i usmereno delovanje istraživačkih i muzejskih institucija koje bi vodilo ka odgovarajućem načinu čuvanja i procesuiranja materijala, svaki istraživački ili edukativni potencijal ostaje neostvariv ili umanjen.

Potom, promene podrazumevaju i kreiranje odgovarajućih edukativnih paketa koji će omogućiti postojećoj i budućoj profesionalnoj zajednici da se sigurnije nosi sa tekućim problemima struke. Rejmund Karl predlaže dopunu fakultetskih predmeta i silabusa, jer se sve više javlja potreba za edukacijom studenata u specifičnim znanjima koja su se definisala novonastalom situacijom. Proces obuhvata i proširenje potrebnih akademskih i stručnih znanja koji budući arhe-

olozu ili već oformljeni profesionalci treba da imaju (Karl 2015, 35). To znači da studenti arheologije, podjednako kao studenti drugih profesija, moraju da steknu bolje obrazovanje u domenu upravljanja muzejskim zbirkama. U suprotnom, čini se da je u izvesnoj meri obesmišljeno studente podučavati teorijskim aspektima u arheologiji, odgovornosti i važnosti planiranja, formulisanja istraživanja, radu na terenu ili laboratoriji, važnosti publikovanja materijala, dok se u kontinuitetu zanemaruje dimenzija korišćenja i procesuiranja arheološkog materijala u dugoročnom smislu (Marquardt et al. 1982, 417).

Pored toga, potrebno je izgraditi i snažniju profesionalnu vezu i razmenu između konzervacije, arheologije i muzeologije. Kako određene konzervatorske doktrine doprinose nekontrolisanoj potrebi očuvanja i akumuliranja tragova prošlosti, potrebno je formirati profesionalne smernice na koji način je moguće razumeti rizike kojima je izloženo nasleđe i u kojima vremenskim okvirima. Naime, autori članka „Nema budućnosti u menadžmentu arheološkog nasleđa“ (Högberg et al. 2018) predlažu da je za početak moguće postavljanje seta pitanja koji bi pomogli u demistifikaciji pitanja – zašto i za koga sprovodimo određene akcije u pogledu zaštite materijalnih ostataka? Oni smatraju da pitanja poput: „Šta znamo o toj određenoj budućnosti u kojoj želimo da materijal bude dostupan nekim drugim korisnicima?; Šta je ono što zaista možemo da očekujemo / znamo o potencijalnim budućim generacijama? Koji su to budući rizici koje treba da uzmemo u obzir prilikom odluke o očuvanju i na koji način mogu da uredi trenutne procedure prisutne u heritološkim praksama?“ (Högberg et al. 2018, 7). Na ovaj način, osvešćivanjem koncepta *budućnosti* u konzervaciji nasleđa, može da se promeni pozicija delanja ka „kreiranju i oblikovanju kolektivne budućnosti, umesto očuvanju kolektivnih prošlosti“ (Zetterstrom-Sharp 2015, 612).

Konačno Barbara Vos smatra da jedan od načina rešavanja *kustoske krize u arheologiji* jeste kreiranje novih metodologija za istraživanje arheološkog materijala i zbirki u muzejima. Prema ovoj autorki, zastoj u rešavanju ovog problema jeste posledica toga što je kustoska kriza posmatrana kroz pitanja logistike, finansija ili obezbeđivanja dovoljno prostora za materijal. Do sada je propuštano da se problem neotvorenih kutija sa arheološkim materijalom ili neobrađenih zbirki posmatra kao sastavni deo procesa proizvodnje znanja o prošlosti. Stoga, Vos misli da do suštinske promene dolazi jedino putem re-konceptualizuje arheološke epistemologije u kojoj se kustoski proces obrade i briga o arheološkom materijalu posmatra kao deo izvora znanja o prošlosti (Voss 2012, 148). To ne znači da pitanje kontinuiranog upravljanja arheološkim materijalom podrazumeva samo obradu i „oživljavanje“ starog materijala. Naprotiv, kreiranje novih pristupa podrazumeva uvažavanje specifičnosti arheološkog materijala. To znači da su faze transformacije i vrednovanja arheološkog materijala složenije

i samim tim je neophodan drugačiji set pravila i mehanizama koji će održati nit promena od terena, muzejskih depoa do galerija, učionica itd. Kako su Rodni Harison i Gavin Lukas odlično ukazali, pitanje odbacivanja, odnosno zaboravljanja, blisko je povezano sa prikupljanjem i akumulacijom predmeta, odnosno kolektivnom pamćenjem. Da bismo bili u prilici da čuvamo, u tom procesu nečega moramo i da se odrekemo. Kako sugerise Kornelijus Holtorf (Cornelius Holtorf), uticaji kojima je izloženo kulturno nasleđe samo su deo prirodnih procesa propadanja. Samim tim ne treba nasleđe posmatrati kao „žrtve“ tih promena. Holtorf smatra da bismo mogli da razumemo nasleđe u sadašnjem trenutku, uvažavajući potrebu za očuvanjem za budućnost, potrebno je da kulturna dobra sagledavamo kroz nestalnost, preoblikovanje i mogućnost transformacija (Holtorf 2018, 3). Tako bi očuvanje i korišćenje arheološkog nasleđa zapravo trebalo da predstavlja stalno upravljanje promenama, usklađeno sa potrebama različitih korisnika.

U radu su iznete radikalne, pa možda i gotovo jeretičke ideje za arheološke prilike u Srbiji, koje se kose sa ukotvljenom tradicijom odnosa prema pokretnom arheološkom nasleđu i njegovim životu u različitim fazama istraživanja i korišćenja. Odluka o tome šta činimo sa arheološkim predmetima koje odredimo za otpis zahteva određenu disciplinarnu hrabrost, sugerise Rejmund Karl. Svakako mogućnosti su različite – bilo da li ih zakopavamo ponovo u zemlju²⁷ ili ih činimo dostupnima za prisvajanje i vlasništvo široj zajednici (Karl 2015, 35), to zahteva promene u načinu razumevanja svojine nad kulturnim nasleđem, naročito u sprezi sa javnošću. Svakako, to je druga strana medalje prikupljana i čuvanja materijala koja pokreće neka značajna etička i profesionalno važna pitanja. Kako bilo, jasno je da je vreme da se zapitamo nad tim kuda idemo i na koji način treba da se nosimo sa tekućim stanjem. Kao što je viđeno iz analize problema, koreni i posledice se granaju u toj meri da nije moguće očekivati *ad hoc* rešenja. Ali ono što jeste potrebno jeste otvorena diskusija i debata na temu koja prevazilazi puko pobrojavanje i razmenu logističkih i akutnih problema u disciplini. Potrebno je razgovarati o odgovornom i održivom arheološkom istraživanju, kako na terenu, tako i iza kulisa, u depoima i među kutijama prepunih „zaboravljenih“ arheoloških nalaza. Takođe, neophodan je i mnogo iskreniji razgovor o sopstvenim profesionalnim potrebama i etičkom odnosu prema nalazima. Nakon više od jednog veka arheoloških istraživanja na teritoriji Srbije, krajnje je vreme da zasučemo rukave i preispitamo šta smo svih ovih decenija nataložili u sopstvene arheološke kutije, te koji alati i strategije evaluacije su neophodni za procenu šta i zašto je vredno čuvati.

---

²⁷ Ne mogu, a da ne primetim zanimljivu metodološku ironiju, da zakopavanje može biti jedan od način očuvanja za budućnost i buduće generacije.

Literatura

- Andrejević-Kun, Nada. 1948. Zadaci muzeja u novim društvenim uslovima u našoj zemlji. *Muzeji* 1: 1–4.
- Anon. 2011. https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM-UNESCO%20International%20Storage%20Survey%202011_en.pdf, pristupljeno 12. 3. 2018.
- Avrami E. et. al. 2000. „Report on Research“. In *Values and Heritage Conservation*. ed. Erica Avrami, Randall Mason, Marta de la Torre, 3–11. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- Bošković, Đurđe. 1983. „Razvoj arheološke nauke posle oslobođenja“. U *Spomenica Srpskog arheološkog društva, 1883–1983*, ur. Nikola Tasić, 41–75. Beograd: Srpsko arheološko društvo.
- Ber, Vivijen. 2001. *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World.
- Babić, Staša. 2011. Čemu još istorija arheologije? *Etnoantropološki problemi* 6(3): 565–577.
- Brown, Duncan. 2007. *Archaeological Archives. A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation*. http://www.archaeologyuk.org/archives/Archives_Best_Practice.pdf, pristupljeno 15. 5. 2018.
- Carman, John. 2010. “Promotion to heritage: How museum objects are made”. In *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe*, ed. by Susanna Pettersson, Monika Hagedorn-Saupe, Teijamari Jyrkkiö, Astrid Weij, 74–85. http://www.lending-for-europe.eu/fileadmin/CM/public/handbook/Encouraging_Collections_Mobility_A4.pdf, pristupljeno 21. 3. 2015.
- Childs, Terry S. 1995. Curation Crisis—What’s Being Done? *Federal Archeology* 7 (4):11–15
- — — . 2006. “Archaeological Collections: Valuing and Managing an Emerging Frontier”. In *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation*, edited by Neville Agnew and Janet Bridgland, 204–210. Los Angeles: Getty Conservation Institute.
- Cvjetičanin, Tatjana. 2014. Predmeti ili narativi. Arheološke postavke u Srbiji: utemeljenje muzejske arheologije. *Etnoantropološki problemi* 9(3): 577–596.
- — — . 2015a. Predmeti ili narativi. Arheološke postavke u Srbiji: doba artefakata. *Etnoantropološki problemi* 10(3): 557–593.
- — — . 2015b. Dunavski limes u Srbiji: Uloga muzeja u interpretaciji i promociji granica Rimskog carstva. *Zbornik Narodnog muzeja XXII-1*: 363–383.
- Daglas, Meri. 2001. *Kako institucije misle*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Garašanin, Milutin. 1983. „Srpsko arheološko društvo od 1883–1983“. U *Spomenica Srpskog arheološkog društva 1883–1983*, ur. Nikola Tasić, 9–16. Beograd: Srpsko arheološko društvo
- Gavrilović, Ljiljana. 2006. Muzeologija u vakumu. *Etnoantropološki problemi* 1(2): 45–58.
- — — . 2008. „Muzeji i geografije (nacionalne) moći“. U *Muzeji u Srbiji: započeto putovanje*, ur. Ljiljana Gavrilović i Marko Stojanović, 33–45. Beograd: Muzejsko društvo Srbije.
- — — . 2009. Muzeologija i antropologija: Ukrštanje puteva. *Antropologija* 9: 29–39.

- Grin, Kevin. 2003. *Uvod u arheologiju*. Beograd: Clio.
- Edgeworth, Matt. 2011. Excavation as a ground of archaeological knowledge. *Archaeological Dialogues* 18 (1): 44–46.
- Ellis, Linda. 2004. “Museum Studies”. In *A Companion to Archaeology*, ed. John Bintliff, 454–472. Oxford: Blackwell.
- Fagan, Brian. 1995. Archaeology’s dirty secret. *Archaeology* 48: 14–17.
- Harrison, Rodney. 2013. Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the ‘crisis’ of accumulation of the past. *International Journal of Heritage Studies* 19(6): 579–595.
- Högberg, Anders, Cornelius Holtorf, Sarah May & Gustav Wollentz. 2018. No Future in Archaeological Heritage Management? *World Archaeology* 49: 1–9.
- Holtorf, Cornelius. 2014. “Preservation Paradigm in Heritage Management.” In *The Encyclopedia of Global Archaeology*, edited by C. Smith, 6128–6131. New York: Springer.
- – – . 2018. *Conservation and heritage as future-making*. ICOMOS University Forum. pp. 1–13. http://openarchive.icomos.org/1857/1/6_Holtorf.pdf, pristupljeno 2. 8. 2018.
- Holtorf, Cornelius and Anders Högberg. 2013. “Heritage futures and the Future of Heritage”. In *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*. eds. S. Bergerbrant and S. Sabatini, 739–746. Oxford: Archaeopress.
- Karl, Raimund. 2015. “Every sherd is sacred: Compulsive hoarding in archaeology”. In *Managing the Archaeological Heritage: Public archaeology in Europe 3*, eds. Ghattas J. Sayej, Donald Henson and Yvonne F. Williamsen, 24–37. Kristiansand: Vest-Agder-Museet.
- Knell, Simon (ed.) 2007. *Museums in the Material World*. London: Routledge.
- Kopitoff, Igor. 1986. “The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process”. In *The Social life of things: commodities in cultural perspective*, ed. Arjun Appadurai, 64–93, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lucas, Gavin. 2001. *Critical Approaches to Fieldwork: Contemporary and Historical Archaeological Practice*. London: Routledge.
- – – . 2002. Disposability and Dispossession in the Twentieth Century. *Journal of material culture* 7(1): 5–22
- Marquardt, William, Antaa Montet-White, and Sandra C. Scholtz. 1982. Resolving the Crisis in Archaeological Collections Curation. *American Antiquity* 47(2): 409–418.
- Meijer-van Mensch, Léontine & Peter van Mensch. 2010. “From disciplinary control to co-creation – Collecting and the development of museums as praxis in the nineteenth and twentieth century”. In *Encouraging Collections Mobility – A Way Forward for Museums in Europe*, ed. by Susanna Pettersson, Monika Hagedorn-Saupe, Teijamari Jyrkkiö, Astrid Weij, 34–57. http://www.lending-for-europe.eu/fileadmin/CM/public/handbook/Encouraging_Collections_Mobility_A4.pdf, pristupljeno 21. 3. 2015.
- Miller, Mark E. 1999. Key Issues in Archaeological Collections Management. *Museum Anthropology* 23(2): 6–8.

- Miller, Steven. 2006. Museum Storage: Out of Sight, Out of Mind? *Museum News* 85(1): 57–59.
- Mrđić, Nemanja, Vesna Bikić, Dragana Antonović, Milica Radišić, Slaviša Perić. 2017. „Arheološka istraživanja u Đerdapu“. U *Mnemosynon Firmitatis. Sedamdeset godina Arheološkog instituta*, ur. Vesna Bikić i Josip Šarić, 67–84. Beograd: Arheološki institut.
- Novaković, Predrag. 2011. “Archaeology in the New Countries of Southeastern Europe: A Historical Perspective”. In *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past*, ed. Ludomir R. Lozny, 339–461. New York: Springer
- Olsen, Bjørnar. 2002. *Od predmeta do teksta. Teorijske perspektive arheoloških istraživanja*. Beograd: Geopoetika.
- Olsen, Bjørnar, Michael Shanks, Timothy Webmoor, Christopher Witmore. 2012. *Archaeology: The Discipline of Things*. Los Angeles: University of California Press.
- Palavestra, Aleksandar. 2011. *Kulturni konteksti arheologije*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Palavestra, Aleksandar i Monika Milosavljević. 2015. Delo Jovana Cvijića i Vladimira Dvornikovića kroz prizmu srpske arheologije. *Etnoantropološki problemi* 10(3): 619–649.
- Richmond, Alison and Alison Bracker (eds). 2009. *Conservation, Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Smith, Laurejane. 2006. *The Uses of heritage*. New York: Routledge.
- Swain, Hedley. 2007. *An Introduction to Museum Archaeology*. New York: Cambridge University Press.
- Thompson, Michael 1979. *Rubbish Theory: the Creation and Destruction of Value*. Oxford: Clarendon Press.
- Thomson, Karen. 2014. “Handling the ‘Curation Crisis:’ Database Management for Archaeological Collections”. Master thesis; Seton Hall University.
- Ucko, Peter J. 1995. “Archaeological Interpretation in a World Context“. In *Theory in Archaeology. World Perspective*, ed. Peter J. Ucko, 1–27. London: Routledge.
- Voss, Barbara. 2012. Curation as research. A case study in orphaned and underreported archaeological collections. *Archaeological Dialogues* 19(2): 145–169.
- Vasić, Rastko. 2017. „Arheološki institut i arheologija u Srbiji“. U *Mnemosynon Firmitatis. Sedamdeset godina Arheološkog instituta*. ur. Vesna Bikić i Josip Šarić, 8–14. Beograd: Arheološki institut.
- Viñas, Muñoz Salvador. 2005. *Contemporary theory of conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Zetterström-Sharp, Johanna. 2015. Heritage as Future-Making: Aspiration and Common Destiny in Sierra Leone. *International Journal of Heritage Studies* 21(6): 609–627.

Natalija Ćosić
Centre for Preventive Conservation
Central Institute for Conservation

*Unpacking the Packed.
The Life and Future of Archaeological Collections*

Due to the strong influence of heritological concepts and the concern for the future of heritage, an ever increasing accumulation of the past is taking place, as well as the uncontrolled influx of cultural goods into museums. Consequently, an increasing number of museums expresses anxiety for the future of the collections stored in the already overcrowded depots.

Concerning the large quantity of material, the archaeological collections form a special category, differing in the ways of collecting and the dynamics of growth of the number of objects in the museum funds. The existing approaches to the collecting of archaeological record include the unpredictable annual increase and in itself present an untenable concept of long-term management of archaeological heritage. The consequence is the neglect towards the already collected material in the post-excavation phases, as the vital part of the “life” of archaeological objects. At the same time, the huge amount of inaccessible material points to the professional *horror vacui*, fear that a certain proof or trace will be lost from the process of understanding the past, or to the tendency to safeguard the imperative of preserving the heritage for the future generations. Due to the poorly regulated processing of archaeological remains the issue arises of how the traditions of collecting and organizing of artefacts influence the value assessment of archaeological record and formation of the images of the past. Bearing this in mind, the paper presents a critical assessment of the problem of long-term management of archaeological material and museum collections. The possible paths of changes in the practice of usage and redefinition of value of the “unpacked” archaeological heritage are also discussed.

Keywords: archaeology, custodian crisis in archaeology, archaeological heritage, collection management, museums, disposal of objects

*Déballage du non déballé.
La vie et l'avenir des collections archéologiques*

Une forte influence des concepts patrimoniaux et l'inquiétude pour l'avenir du patrimoine provoquent l'accumulation croissante du passé et l'affluence incontrôlée des biens culturels dans les musées. Par conséquent, le nombre grandissant de musées exprime son inquiétude à l'égard de l'avenir des collections qui se trouvent dans les dépôts déjà surchargés.

Les collections archéologiques constituent une catégorie particulière du point de vue de la grande quantité du matériel, se différenciant des autres collections par la façon de collecter les objets et par la dynamique de l'augmentation de leur nombre dans les fonds muséaux. Les démarches existantes dans la collecte des enregistrements archéologiques comprennent un taux de croissance annuelle imprévisible et représentent ainsi le concept non durable de la gestion à long terme du patrimoine archéologique. Par conséquent, les trouvailles collectées sont négligées dans les étapes suivant la fouille, comme partie vitale de « la vie » des objets archéologiques. En même temps, l'immense quantité du matériel inaccessible relève l'horreur vacui professionnel, crainte qu'une certaine preuve ou trace soit perdue du processus d'observation du passé, ou bien la tendance de maintenir l'impératif de préservation du patrimoine pour les futures générations. En raison du désordre dans le traitement des restes archéologiques, se pose la question sur la manière dont la tradition de collecte et d'organisation des artefacts influence l'évaluation de la valeur des enregistrements archéologiques et de la création d'une image du passé. En prenant en considération ce qui a été mentionné ci-dessus, ce travail présente un regard critique sur le problème de la gestion à long terme du matériel archéologique et des collections dans les musées et dans d'autres institutions semblables. Par ailleurs, seront examinées les voies possibles du changement de pratiques de l'utilisation et de la redéfinition des valeurs du patrimoine archéologique « non déballé ».

Mots-clés: archéologie, crise des conservateurs de musées dans l'archéologie, patrimoine archéologique, gestion des collections, musées, radiation des objets

Primljeno / Received: 17. 6. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 6. 8. 2018.